

Осик С.В.

Національна академія державного управління при Президентіві України

ФОРМУВАННЯ ТА ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ В УКРАЇНІ ЯК НАУКОВИЙ ДИСКУРС

У статті проаналізовано різні наукові підходи щодо формування та виховання культури здоров'я молоді в Україні як одного з пріоритетних завдань публічної політики в галузі охорони здоров'я. Досліджено стан розробки і впровадження державних програм у галузі охорони здоров'я, що набувають особливого значення як механізм розв'язання важливих соціальних проблем, зокрема й у галузі охорони здоров'я.

Ключові слова: публічне управління, державна політика, культура здоров'я, формування та виховання культури здоров'я, система охорони здоров'я.

Постановка проблеми. Високі темпи розвитку сучасного суспільства зумовлюють дедалі більш високі вимоги до особистості та її здоров'я. Сучасній людині непросто зберегти здоров'я в умовах техногенно зміненого довкілля, забрудненого багатьма шкідливими для організму елементами фізичного, хімічного та біологічного походження, величезним обсягом різноманітних негативних психоемоційних впливів. Здоров'я, як відомо, визначають різні фактори: спадковість, якість життя, стан навколишнього середовища, традиції соціуму, якість медичного обслуговування тощо. Однак, як писав академік М. Амосов, «неправильна поведінка людей є більш частою причиною їхніх хвороб, ніж зовнішні впливи або слабкість людської природи <...>, щоб стати здоровим, потрібні власні зусилля, постійні й значні. Замінити їх не можна нічим» [1, с. 154].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти державного управління сферою охорони здоров'я вивчали М. Білінська, С. Бугайцов, Ю. Вороненко, З. Гладун, Т. Грузева, Л. Гульчій, Л. Жаліло, А. Зіменковський, Д. Карамішев, Н. Кризина, Б. Криштопа, В. Лобас, В. Москаленко, А. Нагорна, Я. Радиш, Н. Рингач, І. Рожкова, Г. Слабкий, І. Солоненко, О. Черниш, О. Шаптала, Н. Ярош та інші вчені, які у своїх роботах наголошують на тому, що у ХХІ ст. під впливом цілеспрямованих заходів із боку держави в Україні має сформуватися власна модель розвитку сфери охорони здоров'я, що базуватиметься на рівних можливостях громадян і верховенстві права, розвитку підприємницької діяльності у взаємодії з державним регулюванням здоров'яохоронної сфери.

Постановка завдання (мета роботи). У цьому зв'язку корисним буде проаналізувати різні наукові підходи щодо формування та виховання культури здоров'я молоді в Україні як одне з пріоритетних завдань публічної політики в галузі охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Законі України «Про основи національної безпеки України» визначено основні цілі й завдання держави: багаторівневий підхід до організації профілактичних заходів; зміна способу життя населення, формування навичок здорового способу життя, розробка та реалізація освітніх програм, спрямованих на збереження й зміцнення здоров'я дітей, підлітків та молоді, формування в кожного з них активної мотивації турбуватися про власне здоров'я й здоров'я оточуючих [2]. Отже, проблема формування культури здоров'я української нації є особливо актуальною.

Формування та виховання культури здоров'я молоді в сучасній Україні передбачає комплексну цілеспрямовану діяльність держави щодо реалізації прав громадян на захист свого здоров'я, що становить основу державної політики в галузі охорони здоров'я.

Державна політика в галузі охорони здоров'я визначається як сукупність рішень чи обов'язків держави щодо проведення органами влади узгодженого курсу дій у системі надання медичної допомоги, спрямованих на досягнення поставлених завдань з метою покращення здоров'я населення держави [3].

На думку Д. Карамішева, в Україні державна політика в галузі охорони здоров'я являє собою

«загальний напрям, який визначає характер дії держави щодо збереження та зміцнення здоров'я громадян України як найважливішої складової частини її національного надбання» [4, с. 280].

Н. Нижник вважає державну політику в галузі охорони здоров'я невід'ємною складовою частиною внутрішньої та зовнішньої політики держави, змістом якої є оптимізація діяльності комплексного соціального інституту, який включає підготовку медичних кадрів, численні соціальні, організаційні, економічні, науково-медичні, санітарно-епідеміологічні та профілактичні заходи, що обов'язково проводить держава в інтересах своїх громадян. Особливістю проблеми державної політики в галузі охорони здоров'я є її комплексність, системність, загальний характер, що зумовлені зростаючою єдністю сучасного світу, тенденціями до зміцнення взаємозв'язку та взаємозалежності складових системи охорони здоров'я [5, с. 40].

На думку З.Гладуна, державна політика в галузі охорони здоров'я має включати три основних напрями:

1) забезпечення конституційних прав громадян на медичну допомогу, охорону здоров'я і медичне страхування, захист прав та свобод людини у сфері охорони здоров'я;

2) організація надання медико-санітарної допомоги населенню, формування єдиного національного медичного простору та ринку медичних послуг;

3) проведення організаційних, фінансових, правових та інших заходів щодо підтримання здоров'я населення та його охорони і зміцнення [6, с. 194].

Одним із головних інструментів реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я є державне програмування, що являє собою довготривале цільове регулювання системи охорони здоров'я в цілому або її окремих сфер. Державне програмування системи охорони здоров'я передбачає розробку та реалізацію відповідних цільових державних програм, що можуть поширюватись на територію всієї країни, на окремі регіони, на конкретні групи населення.

У сучасній теорії державного управління практика розробки та реалізації цільових програм дістала обґрунтування в програмно-цільовому підході. Питання застосування програмно-цільового підходу в галузі охорони здоров'я розглянуто в роботах М. Вовк, М. Жданової [7, с. 343], А. Акоюян, Ю. Шиленко, Т. Юр'євої [8, с. 247].

Державне програмування у сфері охорони здоров'я передусім має базуватись на концепції

розвитку відповідної галузі, що містить загальне визначення мети, завдань, масштабів та напрямів розвитку системи охорони здоров'я та окремих її структурно-функціональних підсистем.

На підставі концепції мають бути розроблені відповідні програми – цільові комплексні документи, в яких концептуальні положення набувають докладного й конкретного обґрунтування, а також узгодження проблемних питань.

А. Акоюян, Ю.Шиленко, Т. Юр'єва [8, с. 214] визначають такі принципи розробки цільових програм у галузі охорони здоров'я:

1) збалансованість, комплексність і синхронність мети та завдань програми на кожному етапі її виконання;

2) цільова спрямованість усіх без винятку програмних заходів;

3) системність заходів, необхідних для досягнення мети програми;

4) урахування імовірнісного характеру програми (варіативна розробка альтернативних програмних заходів із прорахунком можливих тенденцій розвитку медико-соціальної ситуації);

5) урахування взаємозв'язку даної цільової програми з іншими цільовими програмами, характеру їх сумісного впливу на параметри ситуації;

6) адресність завдань програми (виконавці, строки, контрольні параметри тощо);

7) обмежена централізація частини необхідних ресурсів;

8) забезпечення керованості процесу реалізації програми.

Державні програми класифікуються за кількома критеріями, основними з яких є тривалість програми та її об'єкт програмування.

З точки зору періоду часу, на який розрахована програма, виділяють коротко-, середньо- та довгострокові програми. Короткострокові програми розроблюються на строк від 1 до 3 років. Середньострокові програми охоплюють період у 3-5 років.

Довгострокові програми складаються на строк від 5 та більше років [6, с. 130].

За об'єктом програми розподіляються на загальнодержавні, регіональні, галузеві, цільові та надзвичайні. Загальнодержавна програма фіксує головні бажані для держави в цілому орієнтири розвитку системи охорони здоров'я. Регіональні програми охоплюють розвиток галузі в окремих регіонах країни.

Цільові програми передбачають розвиток конкретних напрямів (розробка методики лікування тієї чи іншої хвороби, створення ліків, медичної

техніки тощо), охорону здоров'я окремих соціальних груп (дітей, пенсіонерів, інвалідів), надання високотехнологічних та дорогих видів медичної допомоги.

Галузеві програми складаються та реалізуються стосовно окремих підсистем охорони здоров'я (медична та фармацевтична промисловість, санаторно-курортна справа). Надзвичайна програма розробляється для ліквідації кризового стану, що виникає у сфері охорони здоров'я та є наслідком кліматичних, екологічних, техногенних катастроф, епідемій [6, с. 131].

Відповідальність за розробку державних програм покладається на органи державної влади, що залучають до цього процесу відомих учених, керівників організацій галузі охорони здоров'я, представників громадських організацій.

Застосування програмно-цільового підходу в системі охорони здоров'я базується на стратегії отримання конкретних результатів від використання бюджетних коштів, на відміну від принципу утримання лікувальних бюджетних установ. Метою впровадження такого підходу, на думку Д. Карамішева, є «встановлення прямого зв'язку між виділенням бюджетних коштів та їх використанням на основі встановлених завдань і розроблених показників» [9, с. 180].

Це дає змогу більш раціонально та ефективно використовувати кошти. Крім того, як зазначають М. Вовк та М. Жданова, «програмно-цільове управління дозволяє не тільки концентрувати ресурси на пріоритетних напрямках, але й здійснювати комплексний підхід до розв'язання найбільш актуальних проблем охорони здоров'я на основі міжгалузевої взаємодії» [7, с. 344]. Варто відзначити особливе значення програмно-цільового підходу в системі охорони здоров'я в Україні, що стикається з хронічним дефіцитом фінансового забезпечення.

Крім того, в умовах переходу до ринкових методів господарювання розробка і впровадження державних програм розвитку набувають особливого значення як механізм розв'язання важливих соціальних проблем, зокрема й у галузі охорони здоров'я.

В Україні розробка державних програм у галузі охорони здоров'я ґрунтується на положеннях Конституції України [10] та інших нормативно-правових актах, що регулюють суспільні відносини у відповідній галузі, зокрема Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [11].

Загальним стратегічним планом, що визначає головні вектори державного програмування

в галузі охорони здоров'я, є Концепція розвитку охорони здоров'я населення України [12], яка спрямована на реалізацію положень Конституції та законів України щодо забезпечення доступної кваліфікованої медичної допомоги кожному громадянину України, запровадження нових ефективних механізмів фінансування та управління у сфері охорони здоров'я, створення умов для формування культури здоров'я молоді.

До основних засобів реалізації програм ліквідації чинників навколишнього середовища, що загрожують здоров'ю людини, належать: формування цінностей здоров'я та здорового способу життя, перехід до екологічно стійкого розвитку, активізація громадського контролю процесів трансформації оточуючого середовища, боротьба з негативним зовнішньоекономічним впливом, формування ефективної економічної моделі функціонування системи охорони здоров'я.

Реалізація державної політики у сфері охорони здоров'я передбачає управління процесом трансформації цінностей та формування відповідної культури здоров'я.

Стан здоров'я людини залежить від багатьох чинників. При цьому багато з них обумовлюються способом життя людини. Відповідно до методики, що розроблена ВООЗ, стан здоров'я людини на 60% залежить від умов життя, на 30% – від стану навколишнього середовища, на 10% – від рівня розвитку системи охорони здоров'я [13, с. 72].

З поняттям «здоров'я» тісно пов'язане та часто вживається поняття «культура здоров'я». Хоч у першій половині ХХ століття вже були роботи, присвячені цій темі, вважається, що мода на здоровий спосіб життя йде із США, починаючи з 70-х років. Це одна з найбільш важливих категорій, що включає уявлення про будь-який вид чи тип життєдіяльності людини. Ця категорія характеризується особливостями повсякденного життя людини, яке містить: трудову діяльність, спосіб проведення дозвілля, особливості побуту, задоволення як матеріальних, так і духовних потреб, участь у житті соціуму, норми та правила поведінки. Дослідники виділяють основні фактори, що визначають спосіб життя людини:

- 1) рівень загальної культури та її освіченість;
- 2) матеріальні умови життя;
- 3) статеві, вікові та конституціональні особливості людини;
- 4) стан здоров'я;
- 5) характер екологічного оточення;
- 6) особливості набутої професії та пов'язана з нею трудова діяльність;

7) особливості сімейних стосунків та сімейного виховання;

8) навички людини;

9) можливості задоволення біологічних та соціальних потреб.

Спосіб життя включає три категорії: рівень життя, якість життя та стиль життя.

Рівень життя – більш економічна категорія, виражається ступенем задоволення матеріальних, культурних та духовних потреб. Якість життя характеризує комфорт і задоволення людських потреб. Це визначення належить до соціологічних категорій. Стиль життя треба розуміти через поведінку людини. Це стандартні форми поведінки, під які підпорядковується психологія та психофізіологія особистості (соціально-психологічна категорія).

У сучасній науці склалася думка і про структуру здорових звичок, що мають пряме відношення до культури здоров'я людини. До них зазвичай відносять:

- 1) оптимальний руховий режим;
- 2) тренування імунітету й загартовування;
- 3) раціональне харчування;
- 4) психофізіологічну регуляцію;
- 5) раціонально організовану життєдіяльність;
- 6) відсутність шкідливих звичок;
- 7) здоров'я зберігаючи самоосвіту й самовиховання [6, с. 256].

Висновки. Отже, здоров'я передусім має розглядатися як результат діяльності самого індивіда. Воно зумовлюється способом життя людини, а тому відповідальність за стан здоров'я, насамперед, лягає на саму людину. Жодні зусилля медичних працівників або керівників системи охорони здоров'я не матимуть належного результату, якщо громадяни країни не усвідомлять високу цінність здоров'я та здорового способу життя та свою відповідальність за підтримку здорового стану свого організму.

Таким чином, державна політика в галузі охорони здоров'я як одне з пріоритетних завдань повинна розглядати формування та виховання культури здоров'я молоді в Україні. Це поняття, на думку Г. Івахненка, включає дотримання фізіологічно оптимального режиму праці і відпочинку, раціональне харчування, достатній рівень фізичної активності, дотримання правил особистої і суспільної гігієни, охорону довкілля, корисні для особи форми дозвілля, дотримання правил психогігієни [14, с. 79].

В основі способу життя людини перебуває комплекс цінностей, що можуть по-різному впливати на стан її здоров'я. Як відзначають автори книги «Індустрія здоров'я: економіка та управління», «поліпшення здоров'я населення – це передусім проблема зміни цінності здоров'я як у системі цінностей всього суспільства, так і в системі цінностей особистості» [5, с. 40].

В Україні декларується важливе значення здоров'я як суспільної цінності. Згідно із ст. 3 Конституції України здоров'я людини є однією з найвищих соціальних цінностей держави [10]. Відповідно до ст. 4 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [11] першим з основних принципів охорони здоров'я в Україні є визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним із головних чинників виживання та розвитку народу України.

Однак на практиці органам державного управління не завжди вдається досягнути цілей, що декларуються. Хоча здоров'я для людини об'єктивно є природною життєвою цінністю та передумовою реалізації більшості своїх потреб та інтересів, у сучасному суспільстві суб'єктивне ставлення індивідів до свого здоров'я в більшості випадків є вкрай безвідповідальним. Згідно з даними соціологічних досліджень в Україні культура здорового способу життя все ще залишається недостатньо розвиненою.

Звідси маємо констатувати необхідність трансформації цінностей. Державна політика у сфері охорони здоров'я має сприяти формуванню в людей цінностей здоров'я та гармонійного розвитку, здорового способу життя в широкому розумінні, яке включає не тільки санітарно-гігієнічні норми та практики, а й передбачає відповідну культуру праці, відпочинку, харчування, спілкування. Прикладом ефективної реалізації подібного підходу до трансформації цінностей є досвід США, де з 1970-х рр. здоров'я американців стало національною ідеєю.

Особливу роль у формуванні пріоритету цінностей здоров'я та культури здоров'я людини відіграє освіта завдяки своїй спроможності забезпечувати навчання як різних груп населення впродовж усього життя, так і фахівців різних галузей на всіх етапах їх професійної діяльності.

Список літератури:

1. Амосов Н. М. Раздумья о здоровье. М.: Физкультура и спорт, 1987. 64 с.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 10.05.2018).
3. Щепин О.П., Нечаев В.С. О государственных механизмах реформы здравоохранения. Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 1997. № 1. С. 34–38.
4. Щепин О. П. Проблемы правового обеспечения деятельности муниципального здравоохранения. Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 2011. № 1. С. 21–23.
5. Нижник Н. Проблеми управління охороною здоров'я України. Укр. мед. вісн. 1997. № 3. С. 40.
6. Гладун З.С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації). Тернопіль: Екон. думка, 2005. 460 с.
7. Вовк М.Г. Програмно-цільове фінансування в системі охорони здоров'я // Стан здоров'я населення України та діяльність медичної галузі. 2002. С. 343.
8. Акопян А.С., Шиленко Ю.В. Индустрия здоровья: экономика и управление. М.: Дрофа, 2003. 386 с.
9. Карамішев Д.В. Концепція інноваційних перетворень: міжгалузевий підхід до реформування системи охорони здоров'я (державно-управлінські аспекти. Х.: Вид-во ХРІДУ НАДУ «Магістр», 2004. С. 304.
10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листоп. 1992 р. № 2801-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення 11.04.2018).
12. Про концепцію розвитку охорони здоров'я населення України: Указ Президента України від 7 груд. 2000 р. № 1313/2000 / Президент України. Офіційний вісник Президента України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (дата звернення 12.02.2018).
13. Якість життя населення пострадянських країн у соціологічному вимірі: кол. монографія / за ред. В.С. Бакірова. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. 216 с.
14. Ивахненко Г.А. Здоровье московских студентов: анализ самосохранительного поведения. Социологические исследования. 2006. № 5. С. 78–81.

**ФОРМИРОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ
МОЛОДЕЖИ В УКРАИНЕ КАК НАУЧНЫЙ ДИСКУРС**

В статье проанализированы различные научные подходы к вопросам формирования и воспитания культуры здоровья молодежи в Украине как одной из приоритетных задач публичной политики в сфере охраны здоровья. Исследовано состояние разработки и внедрения государственных программ в области здравоохранения, которые приобретают особое значение, выступая механизмом решения важных социальных проблем, в том числе в системе здравоохранения.

Ключевые слова: *публичное управление, государственная политика, культура здоровья, формирование и воспитание культуры здоровья, система здравоохранения.*

**FORMATION AND UPBRINGING OF THE CULTURE OF YOUTH HEALTH
IN UKRAINE AS SCIENTIFIC DISCURSE**

The article analyzes various scientific approaches to the formation and upbringing of the health culture of youth in Ukraine as one of the priorities of public policy in the field of health care. The state of development and introduction of state programs in the field of public health has been studied, which acquire special significance, acting as a mechanism for solving important social problems, including in the health care system.

Key words: *public administration, state policy, culture of health, formation and upbringing of health culture, health care system.*